

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Το δημοτικό τραγούδι αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική έκφραση της λαϊκής δημιουργίας. Την εποχή της ακμής του, το δημιούργημα αυτό της λαϊκής τέχνης και φαντασίας συνδύαζε την ποίηση με τη μουσική και κάποτε με το χορό. Στις παραδοσιακές κοινωνίες, όπου ο γραπτός λόγος ήταν προνόμιο ελαχίστων, η λαϊκή τέχνη αποτελούσε απαραίτητο στοιχείο της κοινωνικής ζωής. Στη δουλειά, στο σπίτι, στις γιορτές, στους γάμους και στις κηδείες, σε όλες τις ανθρώπινες εκδηλώσεις και καταστάσεις, το δημοτικό τραγούδι συντρόφευε, ψυχαγωγούσε, παρηγορούσε και εξασφάλιζε τη συνέχεια του πολιτισμού και των παραδόσεων. Επειδή εκφράζουν τα βιώματα, τις ιδέες, τις αισθητικές προτιμήσεις και τα συναισθήματα του λαού και όχι ενός ξεχωριστού δημιουργού, τα δημοτικά τραγούδια παρουσιάζουν ενιαίο ύφος ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν, έχουν σταθερά, επαναλαμβανόμενα μοτίβα και διαχρονικό χαρακτήρα.

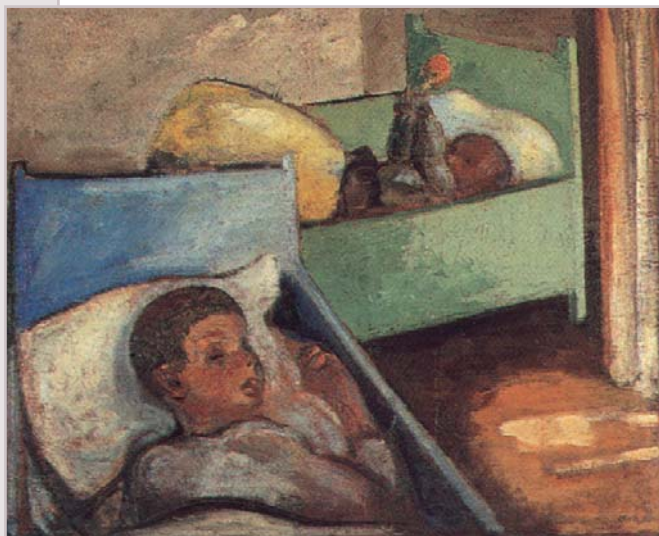
Τα δημοτικά τραγούδια παρουσιάζουν μεγάλο θεματικό πλούτο. Μπορούμε ωστόσο να τα χωρίσουμε σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία κατατάσσουμε τα τραγούδια που αναφέρονται στις διάφορες εκδηλώσεις της ζωής (της αγάπης, νυφιάτικα, νανουρίσματα, παιδικά, κάλαντα, αποκριάτικα και άλλα εορταστικά, τραγούδια της ξενιτιάς, μοιρολόγια, γνωμικά, τραγούδια της δουλειάς). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα ιστορικά τραγούδια, δηλαδή αυτά που δημιουργήθηκαν εξαιτίας ενός ιστορικού γεγονότος ή αναφέρονται σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όπως είναι τα ακριτικά ή τα κλέφτικα. Στην τρίτη κατηγορία τοποθετούμε τις παραλογές, ένα ιδιαίτερο είδος δημοτικού τραγουδιού, το οποίο διακρίνεται για τον αφηγηματικό του χαρακτήρα, τον επικό τόνο και τη δραματική έκβαση. Κοινά χαρακτηριστικά όλων είναι: η λιτότητα των εκφραστικών μέσων και τρόπων, η οικονομία και η πύκνωση του ποιητικού λόγου.

Περισσότερες πληροφορίες για τα δημοτικά τραγούδια, όπως και για τις επόμενες ενότητες των Κεμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου, θα βρείτε στα αντίστοιχα κεφάλαια του βιβλίου Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου.

Νικηφόρος Λύτρας,
Επιστροφή από το πανηγύρι

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ

Θεόφραστος Τριανταφυλλίδης, Παιδικό δωμάτιο

Τα δύο αυτά νανουρίσματα περιλαμβάνονται στη συλλογή του Νικόλαου Γ. Πολίτη *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού* (1914). Το πρώτο προέρχεται από τη Χίο και έχει καταγραφεί από το Γάλλο φιλέλληνα Κλωντ Φωριέλ (1825) και το δεύτερο από την Κορινθία και έχει καταγραφεί από το Μιχ. Λελέκο (1888). Όπως φαίνεται καθαρά από τους στίχους των δύο τραγουδιών, το πρώτο αναφέρεται σε αγόρι και το δεύτερο σε κορίτσι.

Να μου το πάρεις, ύπνε μου

- Να μου το πάρεις, Ύπνε μου, τρεις βίγλες* θα του βάλω,
τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες,* κι οι τρεις αντρειωμένοι.
Βάλλω τον Ήλιο στα βουνά, τον αετό στους κάμπους,
τον κυρ Βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγου.
- 5 Ο Ήλιος εβασίλεψεν, ο αϊτός αποκοιμήθη,
κι ο κυρ Βοριάς ο δροσερός στης μάνας του πηγαίνει.
«Πε μ', πού 'σουν χτες, πού 'σουν προχτές, πού 'σουν την άλλη νύχτα;
Μήνα* με τ' άστρι μάλωνες, μήνα με το φεγγάρι,
μήνα με τον αυγερινό, που 'μαστ' αγαπημένοι;
- 10 – Μήτε με τ' άστρι μάλωνα, μήτε με το φεγγάρι,
μήτε με τον αυγερινό, οπού 'στ' αγαπημένοι
χρυσόν υγιόν εβίγλιζα* στην αργυρή του κούνια».

Ν. Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*

* βίγλα: σκοπιά, φυλάκιο * βιγλάτορας: σκοπός, φύλακας * μήνα: μήπως * εβίγλιζα: φύλαγα

Κοιμήσου αστρί

*Κ*οιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιο φεγγάρι·
κοιμήσου, που να σε χαρεί ο νιος που θα σε πάρει.

Κοιμήσου, που παράγγειλα στην Πόλη τα χρυσά σου,
στη Βενετιά τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου.

5 Κοιμήσου, που σου ράβουνε το πάπλωμα στην Πόλη
και σου το τελειώνουνε σαρανταδυό μαστόροι·
στη μέση βάνουν τον αετό, στην άκρη το παγόνι.

Νάνι του ρήγα το παιδί, του βασιλιά τ' αγρόνι.

10 Κοιμήσου και παράγγειλα παπούτσια στον τσαγγάρη,
να σου τα κάνει κόκκινα με το μαργαριτάρι.

Κοιμήσου, μες στην κούνια σου και στα παχιά πανιά σου,
η Παναγιά η δέσποινα να είναι συντροφιά σου.

N. Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια
του ελληνικού λαού*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 α) Από ποια σημεία διαφαίνεται η τρυφερότητα των δύο μανάδων και η σημασία που έχουν γι' αυτές τα παιδιά τους; β) Ποιους βάζει παραστάτες του παιδιού της η μάνα του γιου και ποιους η μάνα της κόρης;
- 2 Σε ποιο βαθμό τα νανουρίσματα σας θυμίζουν παραμύθια; Γιατί συμβαίνει αυτό κατά τη γνώμη σας;
- 3 Στο δεύτερο τραγούδι η φαντασία της μάνας αναπλάθει δημιουργικά λαϊκές διηγήσεις για τις αρχοντοπούλες του Βυζαντίου. Εντοπίστε τα σχετικά σημεία του κειμένου και σχολιάστε τα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Συζητήστε για τις διαφορές και τις ομοιότητες αγοριών και κοριτσιών, παίρνοντας παραδείγματα από τη συμπεριφορά, τα ενδιαφέροντα και τις ασχολίες των δύο φύλων στη σημερινή εποχή. Συμβουλευτείτε το βιβλίο της *Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής*.

Της Πάργας

Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Μάθημα Ιστορίας*

Το τραγούδι αυτό ανήκει στην κατηγορία των ιστορικών δημοτικών τραγουδιών. Η Πάργα, παραλιακή πόλη της Ηπείρου, από τις αρχές του 15ου αιώνα βρισκόταν κάτω από την ηγεμονία των Ενετών, αλλά μετά την κατάλυση της ενετικής πολιτείας πέρασε στην κατοχή των Γάλλων μαζί με τα νησιά του Ιονίου. Το 1814 παραδόθηκε στους Άγγλους, οι οποίοι την κράτησαν για λίγο καιρό και μετά την παραχώρησαν στους Τούρκους. Οι τέσσερις χιλιάδες Παργινοί, για να αποφύγουν τις αgraιότητες των Τούρκων και των Αλβανών, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να περάσουν απέναντι στα Επτάνησα, παίρνοντας μαζί τους τα ιερά κειμήλια και τις εικόνες των εκκλησιών. Λίγο πριν από την επίσημη παράδοση, που έγινε στις 28 Απριλίου του 1819, ανέσκαψαν τους οικογενειακούς τάφους τους, συγκέντρωσαν τα λείψανα των προγόνων τους στην πλατεία της αγοράς και τα έκαψαν, για να τα γλιτώσουν από τη βεβήλωση.

Θρία πουλιά απ' την Πρέβεζα διαβήκανε στην Πάργα.

Το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη,
το τρίτο το κατάμαυρο μοιριολογάει και λέει:

«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε, Τουρκιά σε τριγυρίζει.

5 Δεν έρχεται για πόλεμο, με προδοσιά σε παίρνει.

Βεξίρης δε σ' ενίκησε με τα πολλά τ' ασκέρια.*

Έφευγαν Τούρκοι σα λαγοί το παργινό τουφέκι,

κι οι Λιάπηδες* δεν ήθελαν να 'ρτουν να πολεμήσουν.

Είχες λεβέντες σα θεριά, γυναίκες αντρειωμένες,

* ασκέρι: στράτευμα * Λιάπηδες: Τουγκαλβανοί

10 πότερωγαν* βόλια για ψωμί, μπαρούτι για προσφάγι.
Τ' άσπρα* πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα.

Πάρτε, μανάδες, τα παιδιά, παπάδες, τους Αγίους.
Άστε, λεβέντες, τ' άρματα κι αφήστε το τουφέκι,
σκάψτε πλατιά, σκάψτε βαθιά όλα σας τα κιβούρια,*

15 και τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας.
Τούρκους δεν προσκύνησαν, Τούρκοι μην τα πατήσουν».

N. Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια
του ελληνικού λαού*

* **πότερωγαν**: που έτρωγαν * **άσπρα**: ασημένια νομίσματα, αργύρια * **κιβούρια**: τάφοι

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποια τυπικά μοτίβα του δημοτικού τραγουδιού διακρίνετε σε αυτό το ποίημα;
- 2 Εντοπίστε τα σημεία εκείνα που δηλώνουν την ανδρεία των Παργινών. Τι παρατηρείτε σχετικά με το ήθος των γυναικών και των αντρών;
- 3 «Πάρτε...πατήσουν»: Ποια είναι η έγκλιση των ρημάτων αυτού του αποσπάσματος και ποια τα υποκείμενά τους; Ποιες είναι οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν πριν από την παράδοση και τι σημαίνουν;
- 4 Εκτός από τη λαϊκή μούσα και η λόγια ποίηση εμπνεύστηκε από την τύχη της Πάργας. Ένα από τα καλύτερα δείγματα της δεύτερης κατηγορίας είναι η ωδή «Εις Πάργαν» του Ανδρέα Κάλβου, που ανθολογείται επίσης στο βιβλίο σας. Τι διαφορετικό προσφέρει στον αναγνώστη η ποιητική κατάθεση του Κάλβου;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ «Τ' άσπρα πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα»: Πώς συνδέεται το ιστορικό γεγονός με τη χριστιανική παράδοση; Συζητήστε το θέμα της προδοσίας με κίνητρο την απόκτηση χρημάτων, αναφερόμενοι και σε ανάλογα παραδείγματα από το βιβλίο της Ιστορίας σας.

Του γιοφυριού της Άρτας

Η παραλογή αυτή είναι ένα από τα γνωστότερα και ωραιότερα δημιουργήματα της λαϊκής μούσας και στηρίζεται σε μια μακραίωνη παράδοση, σχετική με τη θεμελίωση μεγάλων έργων. Από τους αρχαίους ακόμα χρόνους υπήρχε η δοξασία ότι, για να στερευθεί και να προφυλαχθεί από κάθε κίνδυνο ένα κτίσμα, έπρεπε να θυσιαστεί στα θεμέλιά του κάποιο ζωντανό πλάσμα. Το γεφύρι της Άρτας, ένα έργο τόσο δύσκολο και θαυμαστό για την εποχή του, ενέπνευσε το ομώνυμο δημοτικό τραγούδι και πλούτισε την παράδοση με το δικό του θρύλο. Παραλλαγές του τραγουδιού, που αναφέρονται και σε άλλα γεφύρια ή οικοδομήματα, υπάρχουν όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλη την περιοχή των Βαλκανίων. Το κείμενο που ακολουθεί είναι η κερκυραϊκή παραλλαγή Του γιοφυριού της Άρτας, από την έκδοση του Νικόλαου Γ. Πολίτη Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού (1914).

*Λ*αράντα πέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες
γιοφύρι-ν-εθεμέλιωναν στης Άρτας το ποτάμι.

Ολημερίς το χτίζανε, το βράδυ εγκρεμιζόταν.

Μοιριολογούν οι μάστοροι και κλαιν οι μαθητάδες:

- 5 «Αλίμονο στους κόπους μας, κρίμα στις δούλεψές μας,
ολημερίς να χτίζουμε, το βράδυ να γκρεμίζεται!»

Πουλάκι εδιάβη κι έκατσε αντίκρου στο ποτάμι,
δεν εκελάηδε σαν πουλί, μηδέ σα χελιδόνι,
παρά εκελάηδε κι έλεγε, ανθρωπινή λαλίτσα:

- 10 «Α δε στοιχειώσετε άνθρωπο, γιοφύρι δε στεριώνει
και μη στοιχειώσετε ορφανό, μη ξένο, μη διαβάτη,
παρά του πρωτομάστορα την όμορφη γυναίκα,
πόρχεται αργά τ' αποταχύ* και πάρωρα* το γιόμα».

Τ' άκουσ' ο πρωτομάστορας και του θανάτου πέφτει.

- 15 Πιάνει, μηνάει της λυγερης με το πουλί τ' αηδόνι:
Αργά ντυθεί, αργά αλλαχτεί, αργά να πάει το γιόμα,
αργά να πάει και να διαβεί της Άρτας το γιοφύρι.
Και το πουλί παράκουσε κι αλλιώς επήγε κι είπε:

* **αποταχύ**: νωρίς το πρωί * **πάρωρα**: πριν από την ώρα

- 20 «Γοργά ντύσου, γοργά άλλαξε, γοργά να πας το γιόμα,
γοργά να πας και να διαβείς της Άρτας το γιοφύρι».
- Να τηνε κι εξανάφανεν* από την άσπρη στράτα.
Την είδ' ο πρωτομάστορας, ραγίζεται η καρδιά του.
Από μακριά τους χαιρετά κι από κοντά τους λέει:
25 «Γεια σας, χαρά σας, μάστοροι και σεις οι μαθητάδες,
μα τι έχει ο πρωτομάστορας κι είναι βαργωμισμένος;*
– Το δαχτυλίδι τόπεσε στην πρώτη την καμάρα,
και ποιος να μπει και ποιος να βγει το δαχτυλίδι νά 'βρει;
– Μάστορα, μην πικραίνεσαι κι εγώ να πά' σ' το φέρω,
εγώ να μπω, κι εγώ να βγω, το δαχτυλίδι νά βρω».
- 30 Μηδέ καλά κατέβηκε, μηδέ στη μέση επήγε·
«Τράβα, καλέ μ', τον άλυσο, τράβα την αλυσίδα,
τι όλον τον κόσμο ανάγειρα και τίποτες δεν ήβρα».
Ένας πιχάει* με το μυστρί,* κι άλλος με τον ασβέστη,
παίρνει κι ο πρωτομάστορας και ρίχνει μέγα λίθο.
- 35 «Αλίμονο στη μοίρα μας, κρίμα στο ριζικό* μας!
Τρεις αδερφάδες είμαστε, κι οι τρεις κακογραμμένες,
η μια 'χτισε το Δούναβη, κι η άλλη τον Αφράτη,*
κι εγώ η πλιο στερνότερη* της Άρτας το γιοφύρι.
Ως τρέμει το καρυόφυλλο,* να τρέμει το γιοφύρι,
40 κι ως πέφτουν τα δεντρόφυλλα, να πέφτουν οι διαβάτες.
– Κόρη, το λόγον άλλαξε κι άλλη κατάρα δώσε,
πόχεις μονάκριβο αδερφό, μη λάχει* και περάσει».
Κι αυτή το λόγον άλλαξε κι άλλη κατάρα δίνει.
«Αν τρέμουν τ' άγρια βουνά, να τρέμει το γιοφύρι,
45 κι αν πέφτουν τ' άγρια πουλιά, να πέφτουν οι διαβάτες,
τι έχω αδερφό στην ξενιτιά, μη λάχει και περάσει».

N. Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια
του ελληνικού λαού*

* **εξανάφανεν**: φάνηκε να έρχεται * **βαργωμισμένος**: στενοχωρημένος, δύσθυμος * **πιχάει**: μυστρίζει τη λάσπη, σοβατίζει * **μυστρί** (μύστρον, μυστρίον): το τριγωνοειδές εργαλείο των κτιστών * **ριζικό**: μοίρα, πεπρωμένο * **Αφράτης**: Ευφράτης * **η πλιο στερνότερη**: η πιο μικρή * **καρυόφυλλο**: το φύλλο της καρυδιάς * **μη λάχει**: μην τύχει

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Διακρίνετε τις ενότητες του ποιήματος και δώστε έναν τίτλο για την καθεμιά.
- 2 Πώς δηλώνεται η δυσκολία της θεμελίωσης του γεφυριού και με ποιον τρόπο προβλέπεται να πραγματοποιηθεί το έργο;
- 3 Ποιος είναι ο ρόλος του πουλιού στην εξέλιξη της αφήγησης;
- 4 Ποιο επίρρημα χρησιμοποιεί στην παραγγελία του ο πρωτομάστορας και ποιο ο φτερωτός αγγελιαφόρος του μηνύματος; Τι δείχνει η επιλογή του επιρρήματος στην πρώτη περίπτωση και τι στη δεύτερη;
- 5 Πώς αντιδρά η γυναίκα του πρωτομάστορα στην απρόσμενη δοκιμασία της, και ποια είναι τα συναισθήματά της για το σύζυγό της;
- 6 Ποια στοιχεία αυτού του τραγουδιού αποδεικνύουν ότι ανήκει στο είδος των παραλογών;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Αναζητήστε βιβλιογραφικά στοιχεία και βρείτε πληροφορίες για την κατασκευή των πέτρινων γεφυριών στην Ελλάδα. Επισκεφθείτε, αν μπορείτε, μια περιοχή με ένα τέτοιο γεφύρι.
- ◆ Σε συνεργασία με τους καθηγητές της Γεωγραφίας και της Τεχνολογίας, οργανώστε ερευνητικές ομάδες, με σκοπό τη συλλογή στοιχείων για την τοποθεσία, τη λειτουργία και την ευρύτερη σημασία των γεφυριών, τόσο στην παλιά όσο και στη σύγχρονη εποχή της μεγάλης τεχνολογικής ανάπτυξης.

Το γεφύρι της Άρτας (φωτ. Γ. Ντουνιάς)